

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему **Формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів
дошкільної освіти у процесі професійної підготовки**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0111-з
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
освітньої програми Педагогіка вищої школи
Ю. Д. Білінська

Керівник професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
д.пед.н., професор Локарева Г. В.

Рецензент доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності,
к.психол.н., доцент Овсяннікова В. В.

Запоріжжя

2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Освітня програма Педагогіка вищої школи

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.пед.н., проф. О.І. Іваницький

« ____ » _____ 2022 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Білінській Юлії Дмитрівні

1. Тема роботи Формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі професійної підготовки керівник роботи Локарєва Галина Василівна, д.пед.н., професор затверджені наказом ЗНУ від «20» липня 2022 року № 886-с
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи аналіз літератури.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати сучасні підходи до екологічної освіти; визначити зміст та структуру екологічної культури особистості; теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; розглянути засоби, форми та методи формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти; розробити спецкурс спрямований на формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

⋮

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Локарева Г. В., проф.		
Розділ 1	Локарева Г. В., проф.		
Розділ 2	Локарева Г. В., проф.		
Висновки	Локарева Г. В., проф.		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір матеріалу роботи	квітень 2022 р.	Виконано
2	Написання змісту та вступу	червень 2022 р.	Виконано
3	Написання першого розділу	серпень 2022 р.	Виконано
4	Написання другого розділу	вересень 2022 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2022 р.	Виконано
6	Оформлення роботи	листопад 2022 р.	Виконано
7	Проходження рецензування	листопад 2022 р.	Виконано
8	Захист	грудень 2022 р.	

Студент _____ Ю. Д. Білінська

Керівник роботи _____ Г. В. Локарева

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.В. Козич

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 56 сторінок, 45 джерел.

Мета дослідження: розробити методика формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: екологічна культура вихователя закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз філософської, екологічної, психолого-педагогічної літератури для обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження, контент-аналіз основних понять, узагальнення.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: уточнено зміст і сутність поняття «екологічна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти»; визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Практичне значення. Розроблено спецкурс «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку» мета якого полягає у формуванні екологічної культури студентів, в узагальненні та систематизації знань у галузі екологічної освіти дошкільників, отриманих студентами у процесі професійної підготовки, в орієнтації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на професійну еколого-виховну діяльність.

Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі педагогічних закладів вищої освіти.

Ключові слова: ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА, ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА, ЕКОЛОГІЧНЕ МИСЛЕННЯ, ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ, ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ.

SUMMARY

Bilinska Yu. D. Formation of Ecological Culture of Future Educators of Preschool Educational Institutions while Professional Training.

The work is presented on 56 pages of printed text. The list of references includes 45 sources.

The purpose of the study: to develop a methodology for the formation of the ecological culture of future teachers of preschool education institutions.

The object of the study: environmental culture of a preschool teacher.

The subject of the study: pedagogical conditions for the formation of ecological culture of future teachers of preschool education institutions.

The paper analyzes modern approaches to environmental education; the content and structure of the ecological culture of the individual is determined; the pedagogical conditions for the formation of the ecological culture of future teachers of preschool education institutions are theoretically substantiated; the means, forms and methods of forming the ecological culture of future teachers of preschool education institutions are considered; a special course aimed at forming the ecological culture of future teachers of preschool education institutions has been developed.

Practical meaning. The special course "Psychological-pedagogical principles of environmental education of preschool children" was developed, the purpose of which is to form the environmental culture of students, to generalize and systematize knowledge in the field of environmental education of preschoolers, obtained by students in the process of professional training, to orient future teachers of preschool education institutions to professional ecology – educational activity.

Research materials can be used in the educational process of pedagogical institutions of higher education.

Key words: environmental education, environmental culture, environmental thinking, environmental awareness, pedagogical technology.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	10
1.1. Сучасні підходи до екологічної освіти.....	10
1.2. Зміст та структура екологічної культури	20
1.3. Особливості формування екологічної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти у процесі професійної підготовки.....	27
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	35
2.1. Педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	35
2.2. Засоби, форми та методи формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	39
2.3. Розробка спецкурсу з формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	44
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Екологічна культура – це такий напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежить нормальне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток у майбутньому. Екологічна ситуація, яка назріла в Україні змушує нас замислитися і по-новому розглянути роботу вихователя дошкільного закладу не лише в педагогічному процесі, а й у всьому комплексі життєдіяльності дитини впродовж всього часу перебування в дитячому садку.

Сучасний стан дошкільного виховання, як і практика професійної підготовки вихователів для дитячих садків різного типу, ще недостатньо зорієнтовані на стиль продуктивно-творчої взаємодії з дітьми, їх активної самостійної діяльності. Пріоритетними залишаються вузькопрофесійні стереотипи, які зорієнтовані на опанування дітьми нового обсягу знань, умінь і навичок, розвиток пам'яті, а екологічне виховання розглядають як одне з завдань морального виховання. Перед нами постає питання, яким же чином можна досягти успіху в екологічному вихованні дітей дошкільного віку. Значною мірою це залежить від теоретичної, практичної і методичної підготовки вихователів закладів дошкільної освіти. Еколого-професійний світогляд майбутніх спеціалістів повинен формуватися шляхом екологізації навчальних дисциплін.

Науково-теоретичні онови екологічного виховання та освіти висвітлено у дослідженнях Н. Лисенко, Г. Беленької, Н. Кот, З. Плохій, Д. Струннікової та інших. Питання формування екологічної компетентності, еколого-педагогічної культури вихователів у своїх працях розглядають Н. Горопаха, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Рижова, Н. Кот та інші.

Проблему підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти досліджували А. Алексюк, Л. Артемова, Ю. Бабанський, В. Безпалько, С. Бобришева, В. Бондар, В. Вергасов, І. Зязюн, Н. Лисенко, Т. Михалева, О. Мороз, Г. Підкурманна, О. Шаров, В. Ямпольський та інші. В дослідженнях

розкриваються зміст, методи, форми та технології навчання студентів. Особлива роль відводиться формуванню фахових умінь та окремих рис характеру майбутніх педагогів-вихователів, що й вимагає перегляду змісту та технологій навчання дисциплін природознавчого циклу в умовах професійної освіти.

У процесі вивчення дисциплін природознавчого циклу майбутні вихователі закладів дошкільної освіти мають можливість отримати якісні теоретичні знання, але при цьому недостатній рівень практичної підготовки негативно впливає на якість еколого-природничої освіти дошкільників.

Саме це й актуалізує аспекти формування екологічної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, оскільки її відсутність є причиною екологічної невихованості, що відображається у поверхових соціально-екологічних знаннях та знаннях норм і правил поведінки, негативному ставленні до діяльності в природі та виявленні байдужості до живих природних об'єктів, що є неможливим для педагогічної діяльності. Адже її мета спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості дошкільника, задоволення його психічних та духовних потреб. Майбутній вихователь закладу дошкільної освіти повинен володіти не тільки педагогічними методами діагностики, методиками організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти, але й уміти застосовувати їх у нових соціально-педагогічних умовах виховання, формування та розвитку особистості, а також глибокими знаннями про взаємозв'язки та взаємозалежності у природі та переконаннями у необхідності природоохоронної діяльності. Зазначені положення свідчать про актуальність дослідження проблеми формування екологічної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти.

Мета дослідження: розробити методіку формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Об'єкт дослідження: екологічна культура вихователя закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні підходи до екологічної освіти.
2. Визначити зміст та структуру екологічної культури особистості.
3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.
4. Розглянути засоби, форми та методи формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.
5. Розробити спецкурс спрямований на формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз філософської, екологічної, психолого-педагогічної літератури для обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження, контент-аналіз основних понять, узагальнення.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- уточнено зміст і сутність поняття «екологічна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти»;
- визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що забезпечують ефективність формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Практичне значення. Розроблено спецкурс «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку» мета якого полягає у формуванні екологічної культури студентів, в узагальненні та систематизації знань у галузі екологічної освіти дошкільників, отриманих студентами у процесі професійної підготовки, в орієнтації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на професійну еколого-виховну діяльність.

Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі педагогічних закладів вищої освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Сучасні підходи до екологічної освіти

Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України (у тому числі через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [30].

Необхідність екологічної освіти й виховання молоді зумовлена потребами сьогодення, найбільш актуальною серед яких є збереження природного середовища, сприятливого для здоров'я і життя людини. Тому екологічна підготовка студентів розглядається як один із найнеобхідніших складників вищої освіти.

Екологічна освіта – це процес виховання населення Землі в усвідомленні та турботі про все. Формування в закладі освіти компетентності екологічної грамотності та здорового життя докільця і взаємопов'язаних питань; таким, що має знання, навички, ставлення, мотивацію і обов'язок окремо та спільно працювати над вирішенням поточних проблем та запобіганням появі нових.

Екологічна освіта розглядається як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення і ґрунтується на таких принципах: системність, систематичність і безперервність, що забезпечують організаційні умови формування екологічної культури особистості між окремими ланками освіти; єдність формальної і неформальної освіти населення;

орієнтація на ідею цілісності природи, універсальності зв'язків всіх природних компонентів і процесів; міждисциплінарний підхід до формування екологічного мислення, що передбачає логічне поєднання й поглиблення системних природних знань, логічне підпорядкування різнобічних знань основній меті екологічної освіти [29, с. 45].

Загальнокультурна екологічна освіта ґрунтується на інтеграції природничо-наукового і соціогуманітарного знання з метою подальшого розвитку інтерактивної якості особистості – екологічної відповідальності, що охоплює морально-екологічні поняття, чуйність, співпричетність, небайдужість, гуманність, бережливість, раціональність, доцільність тощо.

Загально-фахова екологічна освіта покликана сприяти подальшому розвитку загальних і спеціальних знань про сутність природних явищ, взаємозалежність і взаємодію суспільства, людини та природи, формування навичок екологічного менеджменту та аудиту.

Професійно орієнтована екологічна освіта вдосконалює еколого-професійну компетентність спеціалістів залежно від їх фаху й умов праці, інтегрує екологічну, загальнокультурну і професійну складові компетентності фахівця [39].

Аналіз нормативних документів «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті», «Концепція екологічної освіти в Україні», «Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» та інших указує на те, що проблема екологічної освіти є надзвичайно актуальною.

Вища екологічна освіта є продовженням базової освіти на наступному рівні з метою формування в студентів високої екологічної культури, глибоких і якісних екологічних знань та світогляду. На цьому рівні готують бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Основою розвитку вищої екологічної освіти є збалансоване поєднання природних, технологічних, економічних, юридичних і соціально-культурних підходів. Вона є диференційованою, різноплановою, охоплює всі рівні професійної підготовки з урахуванням потреб особистості, регіонів та держави.

Важлива функція вищої екологічної освіти – підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для освітньої сфери (вчителі, викладачі), державних органів управління в галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, громадських та інших організацій. Зміст вищої екологічної освіти викладено в Державних стандартах вищої освіти згідно з положенням відповідної концепції [29].

Особливе значення має екологічна освіта для студентів педагогічних вищих навчальних закладів, майбутніх вихователів і вчителів, які поряд із загальним високим рівнем екологічної культури мають опанувати методіку екологічної виховної роботи [30].

Багаторічне вивчення проблеми екологічної освіти дозволило дослідникам зрозуміти і вийти на визначення екологічної культури, яка повинна бути зв'язана з соціально-моральною діяльністю, викликати потребу в покращенні навколишнього середовища. Екологічна культура особистості будується на базі розуміння закономірностей живих систем та поваги до життя, і її головним показником є соціальна і індивідуально-екологічна відповідальність за події в природі, житті людини.

На даний час актуально те, що екологічно біоцентричне мислення розглядається на рівні з природою. Таке мислення може сформуватися лише на основі більш глибокого, чим зараз, вивчення об'єктивних законів живої природи. Науковою основою оптимізації взаємовідносин людини з природою, може бути тільки екологія, дотримання її об'єктивних законів. Екологічною культурою вчені називають сукупність різноманітних форм діяльності людини, в яких знаходить внутрішнє відображення екологічне мислення.

Академік Б. Ліхачьов, наприклад, розглядає екологічну культуру як похідну від екологічної свідомості. Вона повинна будуватись на екологічних знаннях і включати в себе глибину зацікавленості в природоохоронну діяльність, грамотне її здійснення, багатство морально-етичних почуттів і хвилювань, що виникає в зв'язку з спілкуванням із природою.

Отже, поняття екологічної культури з'єднує в собі: знання основних

законів природи, розуміння необхідності рахуватися з цими законами і керуватися ними кожного разу індивідуальної і колективної діяльності; прагнення до оптимального в процесі особистого і виробничого природокористування; виробити почуття відповідального відношення до природи, навколишнього середовища людини, здоров'ю людей. Таким чином, екологічна культура охоплює інтелектуальні, естетичні і етичні, діяльно-вольові аспекти людського життя, практику побутової і професійної діяльності.

Україна, як європейська держава, має здійснювати виховання підростаючого покоління на засадах європейських базових цінностей, серед яких однією із пріоритетних є самоцінність будь-якої форми життя. Виховати особистість із біоекоцентричним типом свідомості здатен вихователь, який володіє еколого-педагогічною культурою [12, с. 19].

Н. Лисенко наголошує на необхідності формування у вихователя еколого-педагогічної культури, що має ґрунтуватися на міждисциплінарному інтегруванні навчальних дисциплін і являти собою «комплексну організацію діяльності студентів, що передбачає взаємозв'язок теоретичного і практичного навчання, творчої співпраці викладача зі студентами в організації й виконанні диференційованої самостійної роботи» [17, с. 6-7].

Всі останні роки минулого століття продовжувались пошуки і дослідження спеціалістів в області екологічної освіти – йшов розвиток поняття екологічної культури. В результаті склалось поняття цього явища – поняття того, що на етапі цивілізаційного прогресу, бурхливих загально планетних змін саме екологічна культура повинна стати тим ядром людської особистості, яке зможе врятувати планету, людство в цілому, вивести його на новий виток розвитку. Поняття екологічної культури починає розглядатися із культурологічної позиції, до неї додаються якості, які дозволяють зробити її феноменом загальної культури, в ній переплітаються два процеси – освіта людини і її ставлення до соціокультурного індивіда.

Екологія все більше розглядається як інтегрована наука, яка об'єднує в собі зміст природничих, гуманітарних і технічних областей знань. Становлення

екологічної культури особистості в процесі екологічної освіти при такому підході може скластися тільки в тому випадку, коли продумана стратегія інтеграції знань в освіті.

Екологічна культура – це частина загальнолюдської культури, окрема її межа, відображаючи взаємозв'язок людини і всього суспільства з природою у всіх видах діяльності. Центром екологічної культури постають універсальні цінності і такі способи діяльності, які дозволяють зберегти ці цінності. Критерієм сформованості екологічної культури є обґрунтовані з точки зору законів екологічні вчинки, поведінка і діяльність людини, вплив екологічно відповідний соціальному середовищу.

Пізнавальна модель екологічної освіти повинна будуватися на теоріях розгляду всезагальних взаємозв'язків.

Для теоретичного обґрунтування методики екологічного виховання майбутнього вихователя ЗДО, формування у студентів екологічної культури на даному етапі має значення позиція тих досліджень, які в якості ключових ідей екологічної освіти виділяють ведучі положення біоекології – перші основи екологічних знань (Н. Мамєдов, І. Суравєгіна, Н. Чернова, І. Пономарьова та інші).

Природа існує об'єктивно, одвічно незалежно від людини розвивається за своїми непорушними законами. Людство лише на останній стадії історичного розвитку стало геологічною силою, силою планетарного масштабу, при цьому воно втрутилось в природу, не знаючи її законів. Видається, що при любых підходах до побудови системи екологічної освіти, при любых способах інтеграції її зміст знань екологічних законів природи повинно бути обов'язковим для кожної людини, вона повинна скласти першу основу екологічної культури.

Власне знання законів дозволяють правильно організувати діяльність в природі, передбачити результати впливу на живу природу, запобігти їхній деградації.

Для конструювання методики екологічного виховання, визначення її

змістовного стержня велике значення має поняття біоекології, яке може бути використано вихователем в еколого-педагогічній роботі з будь-якою віковою категорією дошкільників.

Виявляється, що таким основоположником повинно стати поняття взаємозв'язку організму із середовищем. Воно універсальне з різних точок зору: з екологічної – поширюється на рослини, тварин, людей, так як на кожний організм; з педагогічної – застосовується длялюбих аспектів знань про природу і людину, що можуть бути пов'язані діями (відомості про рослини, тварин, їх угруповання, вхідних у просторову життєдіяльність дошкільників, про діяльність людини в природі та інше); з практичної – пропонується наявність живих об'єктів природи, створення і підтримка окремих умов для них, так як практичну діяльність; з психологічної – пізнання морфо функціонального пристосування живих істот до середовища проживання виявляється можливим через спостереження, обговорення, моделювання. Всі визначені аспекти ведуть до формування у майбутніх вихователів «екологічно правильного» відношення до об'єктів природи, потрапивши в поле зору, до формування екологічної культури [21].

Більшість дослідників, розглядаючи феномен екологічної культури, спираються на підсистеми понять, в якості яких виступають екологічне мислення, екологічна свідомість, відношення, екологічна діяльність, так як екологічна культура розглядається як широка інтегративна властивість особистості.

В цьому випадку екологічне мислення визначається як смисловий акт для вирішення конкретних екологічних задач. Людина, озброєна екологічними знаннями, використовує їх на практиці для виходу із тієї чи іншої проблемно екологічної ситуації, так як мислення визначає дію, поведінку, конкретну діяльність.

Екологічна свідомість – це більш широка категорія, чим екологічне мислення. Філософи розглядають її як сукупність поглядів, теорій, концепцій і соціальних емоцій, відображаючи проблеми співвідношення суспільства і

природного середовища. Екологічна свідомість визначає інший масштаб діяльності: історичну оцінку досягнень людства по взаємодії з природою, плануванні майбутньої діяльності і прогнозуванні її результатів. Особливе значення має прогнозування – вміння перебачити близькі і віддалені наслідки впливу людини на природне середовище [21].

Таким чином, екологічна культура – це складна категорія, яка розвивається на протязі всього життя людини; початок вона бере в дошкільному дитинстві, її становлення відбувається при участі і під керівництвом дорослого.

Освітньо-виховною роботою займаються дорослі, тому що перш за все від нього залежить результат – просування дітей по шляху надбання екологічної культури. Педагог, виховуючи дітей в будь-якому освітньому закладі повинен бути її носієм.

В підготовці спеціаліста академік М. Моїсєєв виділяє в якості значних світоглядних аспектів, аспект екологічного професіоналізму і діяльності. Майбутній педагог-вихователь повинен придбати загальне широке уявлення про природу, процеси, які відбуваються в ній, взаємодії людини з нею. «Картина світу» стане тим філософським фундаментом, з позиції якої вона буде здійснювати свою конкретну діяльність з дітьми. Екологічний професіоналізм педагога – це здібність до прийняття правильних технологічних, конструктивних рішень в будь-який час освітньо-виховного процесу.

Екологічна освіта педагога – це систематизовані наукові знання про природу, знання фундаментальних проблем взаємодії суспільства і природи, еколого-педагогічних знань, необхідних для роботи з дітьми. Екологічна освіченість педагога може виступати мірою її ціннісних орієнтацій в моральних, естетичних, інтелектуальних напрямках [13].

Правильно виховувати маленьких дітей, прилучати їх до природи в умовах екологічної кризи можуть тільки ті люди, які володіють в належному ступені екологічною культурою.

Для розвитку екологічної культури недостатньо лише навчання на

заняттях: освоєння основ екології і методики виховання дітей повинно поєднуватися із позаурочними заходами, забезпеченими різними способами їх усвідомлення цінності природи, так як модель педагогічного процесу повинна являти собою змістовні екологічне триєдине навчання, виховання і розвиток. Саме таким чином може бути сформована екологічна культура, показникам якої і є: екологічна освіченість, емоційна сприйнятливість і чуйність до природного оточення, здатність до екологічного мислення, адекватна поведінка в природі, готовність до природоохоронної діяльності.

Вихователь, який отримав ґрунтовну (всебічну) екологічну підготовку в освітньому закладі, являється носієм екологічної культури. Він повинен розуміти екологічну ситуацію планети, країни і свого регіону, знайти свою громадську відповідальність за складну ситуацію і практичну готовність її змінити, володіти методикою – професійними навичками розвитку у малечі початку екологічної культури [42].

Незаперечним чинником підвищення ефективності професійного навчання та гуманітарного виховання студентів у ЗВО є всебічна екологізація освіти, що передбачає розширення та вдосконалення системи природоохоронної діяльності та підготовки молоді, переведення її на якісно новий рівень відповідно до вимог сьогодення, головним елементом якої слід вважати здатність молодих фахівців розв'язувати проблеми антропогенного та техногенного забруднення навколишнього середовища.

Розглядаючи основні аспекти ефективного та адекватного запровадження екологічної освіти і виховання як невід'ємного компонента навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти, необхідно зупинитися на двох провідних проблемах: методологічній та організаційній [41].

Аналіз методологічних аспектів запровадження екологічної освіти свідчить про те, що її метою в сучасних умовах є зміна у ставленні людини як до власного здоров'я, так і до «здоров'я» довкілля, формування глибинної екологічної свідомості, високої екологічної грамотності та відповідальності за стан навколишнього середовища.

Враховуючи ці пріоритетні положення, слід підкреслити, що екологічна освіта повинна сприяти перебудові діяльності людини, її взаємовідносин з довкіллям, визначати найдієвіші та найдоцільніші засоби і прийоми його оздоровлення.

Розглядаючи методологічні основи екологічної освіти, необхідно відмітити і деякі провідні принципи її запровадження, а саме:

1. Принцип екологічного імперативу, або екологічної відповідальності особистості, який, безперечно, є одним із фундаментальних і передбачає визначення провідних природних та антропогенних факторів ризику, тобто чинників, котрі слід кваліфікувати як умови, що збільшують ймовірність розвитку зрушень у стані здоров'я та формування захворювань, несприятливого їх перебігу та закінчення і, таким чином, запускають або посилюють патологічний процес.

Подальша оцінка факторів ризику, що були визначені, повинна зумовлювати встановлення та врахування закономірностей формування різноманітних змін у стані здоров'я, внаслідок впливу несприятливих чинників довкілля.

Зрештою, екологічна відповідальність, як особистісний прояв відношення індивідуума до умов перебування, неможлива без широкого використання у повсякденній діяльності численних запобіжних заходів, запровадження засобів первинної та вторинної профілактики.

2. Науково-теоретичний принцип, або принцип екологічного мислення, забезпечує усвідомлення наявності безпосередньої прямої залежності між станом довкілля та станом здоров'я людини. Він визначає пріоритетні питання щодо вивчення особливостей впливу навколишнього середовища на здоров'я населення; вказує на зміни окремих діагностичних показників здоров'я внаслідок цього впливу; розробляє та обґрунтовує прогноз стану здоров'я, залежно від ступеня зрушень у стані довкілля, які передбачаються.

3. Гуманітарний принцип, або принцип екологічної культури, що декларує основні шляхи формування індивідуального стилю поведінки,

невід'ємним елементом якого є розв'язання екологічних проблем.

4. Економічний принцип, або принцип екологічної розсудливості, який зумовлює необхідність ретельного та виваженого врахування у взаєминах «людина-довкілля» різних пріоритетів як фінансово-промислового, так і гуманістичного звучання.

5. Прикладний принцип, або принцип екологічної безпеки, що визначає коло питань, які складають узагальнене поняття про планетарні кризи, передусім, проблеми води, ґрунту, енергії, забруднень, кліматичних змін, глобального моніторингу тощо, а також зумовлює врахування провідних положень концептуальної схеми оцінки еколого-гігієнічної безпеки окремих територій.

6. Педагогічний принцип, або принцип екологічного всеобучу, який зумовлює досягнення загальної екологічної грамотності, подолання панування ідеології споживання та незаперечної виправданості підпорядкування довкілля потребам населення, встановлення універсальних взаємовідносин у системі «людина-навколишнє середовище».

Отже, смислове ядро екологічної освіти визначають ціннісні орієнтації екологічного характеру, екологічний імператив, екологічна безпека та реальні екологічні проблеми ХХ століття, які знаходять місце у її структурі, категорійно-понятійному апараті, закономірностях та постулатах. Водночас, системність ідей і принципів екологічної освіти полягає в їх комплексності та міждисциплінарності, обов'язковому виході у сферу практичних рішень і дій, що зумовлюють необхідність оволодіння основами здорового способу життя як найважливішого критерію ефективності навчання та виховання.

Вивчення наукових літературних джерел та практики роботи вищої школи засвідчує, що традиційна екологічна освіта здійснюється насамперед як процес набуття екологічних знань, умінь і відношень, при цьому недостатньо береться до уваги розвиток аксіологічної компоненти екологічної культури майбутніх фахівців.

Таким чином, проблема екологічної освіти студентів закладів вищої

освіти, формування в них екологічної культури надзвичайно актуальна, складна та динамічна. Це своєю чергою передбачає потребу пошуку нових і переосмислення усталених підходів до екологічної культури, освіти та виховання.

1.2. Зміст та структура екологічної культури

Для того, щоб зрозуміти сутність поняття екологічної культури та її складових, варто розглянути поняття культури.

Поняття «культура» має багато визначень. У початковому тлумаченні термін «культура» не означав якогось особливого предмета або стану. Пізніше під терміном «культура» стали розуміти «людяність», яка відділяє людину від природи. Первісно термін «культура» означав «обробіток, догляд, вирощування» і стосувався землеробства. У переносному значенні культура – це догляд, поліпшення тілесно душевно-духовних схильностей і здібностей людини [31, с. 15].

Культуру прийнято визначати через протиставлення її природі, і це деякою мірою вірно, оскільки одним з найважливіших проявів культури є відображення свідомої діяльності суб'єкта на відміну від природного буття природних тіл. Однак не слід абсолютизувати відмінність культури від природних явищ. Насправді природа і культура являють собою такі протилежності, у відмінності яких є тотожність. У процесі свого розвитку вони припускають зростаюче взаємопроникнення і взаємообумовлення одне одного.

Описове визначення культура базується на концепції основоположника культурної антропології Б. Тайлора, згідно з якою, культура є сукупністю усіх видів людської діяльності, звичаїв, вірувань; вона охоплює мистецтво, мову, звичаї, систему етикету, мораль, релігію, це, по суті, пристосування до соціального й природного оточення, яке складалося віками. Історичні визначення підкреслюють роль традицій і соціального успадкування в процесі

культурного розвитку людства. Нормативні визначення акцентують на значенні прийнятих правил і норм, культура є способом життя індивіда, зумовленим його соціальним оточенням. Відповідно до ціннісного визначення, культура є сукупністю матеріальних і духовних цінностей групи людей, їх інститутів, звичаїв, реакцій поведінки. Психологічні визначення культури акцентують на особливих пристосуваннях людей до природного оточення, а також до їх матеріальних потреб.

Згідно із структурними визначеннями, культура є системою певних ознак, по-різному пов'язаних між собою. Матеріальні й нематеріальні культурні ознаки, організовані навколо основних потреб, утворюють соціальні інститути, які є ядром культури.

Найпоширенішим нині є визначення культури як вторинного, штучного середовища, яке охоплює: мову, звичаї, ідеї, художній процес, релігійні вірування, соціальну організацію, технологічні прийоми і процеси, системи оцінок, які людина додає до природи. Від природи культура відрізняється тим, що в ній зосереджені людські зусилля й вона є результатом цілеспрямованої творчої діяльності [31].

На думку М. Кисельова, «з тих часів «... і бере початок побутуюча донині просвітницька тенденція тлумачити культуру як освіченість, вихованість людини» [20, с. 52]. С. Грабовський вважає, що саме культура «визначає всю сукупність змістів життєдіяльності; власне ці змісти народжуються і живуть тільки як феномени живої культури» [4, с. 10].

Сучасні дослідники, зокрема М. Голубець, М. Кримський та В. Крисаченко розуміють культуру як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної діяльності, яка охоплює, з одного боку, технічні засоби виробництва, матеріальні цінності, а з іншого – духовні надбання в галузі науки, мистецтва, літератури, моралі та освіти [9, с. 33].

Культура як засіб адаптації й організації життєдіяльності людей є важливим показником їх взаємовідносин між собою і навколишнім

середовищем [7, с. 16].

Л. Лук'янова вважає, що існує концепція культури та екології, яка стала основою нового наукового напрямку культурної екології, або екологічної культури. Екологічний аспект культури неможливо відділити від культурного аспекту екологічної ситуації. Культура є результатом розвитку взаємовідносин людини і довкілля, і від рівня культури залежить і форма відносин з навколишнім природним середовищем [18, с. 298].

У науковій літературі відсутнє однозначне трактування поняття «екологічна культура». Дане поняття, зазвичай, розглядається або лише на рівні суспільства (суспільна екологічна культура), або лише на рівні особистості (індивідуальна екологічна культура). Екологічна культура в широкому значенні – це спосіб узгодження природного та соціального розвитку, при якому забезпечується збереження навколишнього природного середовища. Екологічна культура особистості – це:

- складна, інтегративна освіта, в центрі якої знаходяться екологічний світогляд, практична діяльність та поведінка, що сприяють сталому, взаємопов'язаному розвитку людини, суспільства та природи;

- соціально необхідна моральна якість особистості, що включає знання людини про природу, взаємозв'язки суспільства та навколишнього середовища, способи збереження та надання їй допомоги;

- моральні та естетичні почуття, гідна поведінка людини у навколишньому середовищі.

М. Тарасенко в роботі «Природа. Технологія. Культура» інтерпретує екологічну культуру як своєрідний світоглядний «образ світу», в якому відображено такий стан соціально-природних залежностей, який характеризує їх гармонійну єдність, раціональне освоєння людиною природної та соціальної дійсності й утвердження в цьому процесі своєї власної індивідуальної самобутності [32, с. 143].

Найбільш широко розглядає екологічну культуру В. Крисаченко, як здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його

до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Тобто, екологічна культура, на його думку, є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів. Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в біосфері за умов постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини [16].

Так, М. Дробноход розрізняє функціонування екологічної культури як форми адаптації етносу до природних умов і спосіб організації життєвого простору, який охоплює систему уявлень, моральних і світоглядних установ [7, с. 10].

На думку М. Кагана, «екологічна культура є новим типом культури, з переосмисленими цінностями, орієнтованими на розвиток гармонійних відносин особистості й суспільства з природою» [14, с. 40;].

О. Климчик, П. Марячук, Т. Мислива та В. Дубровський визначають екологічну культуру на рівні особистісних цінностей – «це ступінь моральної зрілості людини, який глибоко закорінений у підсвідомості» [15, с. 167].

Крім того, дослідники М. Федоряк і Г. Москалик [36, с. 232] розглядають екокультуру як поведінку та життя суспільства чи окремого індивіда на основі пізнання та раціонального використання законів розвитку природи з урахуванням близьких і віддалених наслідків змін природного середовища під впливом людської діяльності.

І. Зверев та І. Суравегіна притримуються думки, що «людина, яка володіє екологічною культурою, підкоряє всі види своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, турбується про покращення навколишнього середовища і не допускає його забруднення» [41, с. 8].

У розумінні Ю. Новікова «екологічна культура – це відповідальне ставлення кожної людини на планеті за стан навколишнього середовища, це діяльність кожної людини, а також її поведінка, яка полягає у свідомому

обмеженні своїх матеріальних потреб» [21].

«Екологічна культура – це показник морального виховання особистості, яка відрізняється доброзичливим ставленням до навколишнього середовища, що має почуття відповідальності перед предками та майбутнім поколінням у збереженні, охороні, захисті всіх об'єктів неживої та живої природи, що володіє основами екологічних знань, умінь та навичок, що усвідомлює себе частиною природи, що займається природоохоронною діяльністю, що передає свій досвід, знання та навички іншим» [8].

Американські дослідники під поняттям «екологічна культура» припускали, що «екологічна культура – це певний спосіб взаємовідносин між людьми і природою на основі подань, цінностей, норм і правил поведінки, що розділяються в суспільстві» [43].

Дослідники з Державного університету, що у штаті Колорадо запропонували такі дефініції поняття «екологічна культура»: «Екологічна культура студентів чи зелена культура студентів – це набір цінностей, практичних умінь, який має студент. Провідна ідея екологічної культури пов'язана з природоохоронною поведінкою, дана поведінка студента в природі є повною протилежністю до нераціонального природокористування» [45].

Доктор філософії, професор, викладач психологічних дисциплін, американський автор К. Девіс стверджує: «Екологічна культура – поведінка людей в екосфері. Вона передбачає роботу з громадою щодо популяризації екологічно дружньої поведінки» [44].

Л. Морозова вважає, що екологічна культура є важливим елементом загальної культури людства із часом посяде домінуюче місце серед інших галузей культурної діяльності [19]. Автор розглядає екологічну культуру в таких аспектах, як: результат діяльності людини з перетворення природного середовища відповідно до фізіологічних і соціальних потреб людини; характеристика рівня розвитку екологічної свідомості соціальних суб'єктів, починаючи з індивіда і закінчуючи людством у цілому; творча діяльність людей у ході освоєння природного середовища, в процесі якої виробляються,

зберігаються і розподіляються екологічні цінності [19, с. 90].

Екологічна культура як міждисциплінарна категорія є частиною загальнолюдської культури та характеризується сукупністю способів діяльності у сфері взаємодії системи «людина – природа», де основними принципами цієї діяльності є не заперечення технічного прогресу суспільства, яке деяке ускладнення з урахуванням екологічного аспекту в матеріальному освоєнні світу. З позиції М. Кагана культура покликана виконувати дві основні функції: забезпечення суспільства всім необхідним для прогресивного розвитку; забезпечення мобільності, динамічності, продуктивності суспільства, ефективності всіх механізмів безперервного збільшення коефіцієнта їхньої корисної дії (безперервне самовдосконалення) [14].

Г. Глухова вважає, що екологічну культуру необхідно розглядати як інтегративне особистісне новоутворення, яке має складну динамічну структуру: потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, спеціальні знання, уміння й навички, здатність до рефлексії і професійного самовдосконалення [3].

До важливих компонентів екологічної культури, на думку С. Алексєєва, належать система знань та умінь, ціннісних орієнтацій людини в сфері науки, мистецтва, звичаїв, традицій, а також активна діяльність людини, що спрямована на збереження навколишнього середовища [1].

Різними дослідниками у структурі екологічної культури виділяються такі складові:

- різнобічні глибокі екологічні знання про навколишнє середовище (природне і соціальне);
- екологічна діяльність (правила поведінки);
- наявність світоглядних ціннісних орієнтацій щодо природи;
- екологічний стиль мислення і відповідальне ставлення до природи;
- безпосередня участь в природоохоронній діяльності;
- набуття умінь і досвіду вирішення екологічних проблем;
- екологічна свідомість, яка передбачає формування екологічних переконань особистості.

- передбачення можливих негативних наслідків щодо природо-перетворювальної діяльності людини [23; 36; 37].

Відтак, стрижневими елементами формування екологічної культури є:

- засвоєння знань (основних наукових понять про природу, екологічні проблеми);
- усвідомлення (формування свідомої позиції щодо довкілля);
- ставлення (розуміння природи як унікальної цінності та джерела матеріальних і духовних сил людини);
- формування навичок (здатність практичного освоєння довкілля і його охорони);
- розвиток відповідних умінь (участь у розв'язанні екологічних проблем);
- включення у діяльність (участь у природоохоронній діяльності);
- становлення екологічного стилю мислення та відповідального ставлення до природи [37, с. 354-355].

В узагальненому вигляді, на думку багатьох дослідників, основними компонентами екологічної культури можна вважати:

- екологічні знання та вміння;
- емоційну чуйність.
- екологічну діяльність.

Екологічна культура студентів в умовах професійної підготовки – це сукупність екологічних знань, особистісних смислів ставлення до природи як цінності, спрямованість на конструктивне перетворення дійсності з позиції збереження природи, а також мотиваційна готовність до самостійних дій щодо захисту навколишнього природного середовища у професійній сфері.

Основними компонентами екологічної культури студентів є: екологічна освіченість, екологічна свідомість, екологічна діяльність та професійна підготовка, які забезпечують професійну позицію майбутнього фахівця.

О. Таран під терміном «екологічна культура студентів» розуміє підсистему професійної культури кожного студента коледжу, а не сукупність наявних знань [34]. Саме ця підсистема є внутрішнім регулятором

взаємовідносин майбутнього фахівця з навколишнім живим середовищем.

Таким чином, аналіз літератури показав, що дослідники під екологічною культурою студентів розуміють сукупність наявних знань у студентів в галузі екології, особистісне ставлення кожного студента коледжу до його живої природи як до цінності; спрямованість студентів на плідну діяльність із перетворення дійсності, пов'язану із збереженням природних ресурсів, а також мотиваційну готовність кожного студента до еколого-орієнтованої діяльності.

Отже, формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти передбачає оволодіння системою наукових знань, поглядів, переконань, відповідального ставлення до природи, потребує нових стратегій і технологій гармонійної взаємодії з природою.

1.3. Особливості формування екологічної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти у процесі професійної підготовки

Екологічна культура студента характеризується володінням у нього екологічного мислення, це дозволить студенту правильно аналізувати та встановлювати причину виникнення екологічних проблем, а також прогнозувати наслідки, що можуть виникнути з вини людини.

Студент з високим рівнем екологічної культури при взаємодії з навколишнім середовищем повинен виявляти свої емоції, хоч би яким вони були, чи це радість чи обурення. Висловлюючи емоції, студент показує своє ставлення до навколишнього середовища та прагне зберегти його первозданий вигляд. Саме так студенти коледжу виявляють свою любов і турботу до навколишнього середовища.

Формування екологічної культури студентів – це педагогічний процес, спрямований на розширення теоретичних знань про взаємозв'язок професійної та природоохоронної діяльності, розвиток екологічної свідомості (переконань на основі критичних оцінок стану природного середовища та вчинків окремих

людей, сенсу ціннісних орієнтацій тощо), саморефлексії та мотивації готовності до еколого-орієнтованої діяльності у професійній сфері.

Формування екологічної культури посідає особливе місце в підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Цей процес базується на безперервній екологічній освіті, формуванні екологічних переконань, практичних умінь і навичок, екологічного стилю мислення, оволодіння основами раціонального природокористування, усвідомлення наслідків негативного впливу на природу.

При цьому екологічна культура виступає адаптаційним чинником людини до змін умов навколишнього середовища, яка ґрунтується на історичній взаємодії із світом природи, забезпечуючи гармонійне співіснування з довкіллям і виражається у наукових знаннях, способах практичного засвоєння моральних норм, ціннісних орієнтацій та культурних традицій [7, с. 16].

Формування екологічної культури майбутніх фахівців ставить такі основні завдання:

- вивчати природу свого краю, виховувати дбайливе ставлення до природних багатств України;
- виховувати нетерпиме ставлення до вчинків, які завдають шкоди природі;
- озброїти майбутніх фахівців знаннями, виробити у них практичні вміння і навички раціонального природокористування, спонукати їх до конкретних дій щодо поліпшення стану довкілля, не допускати негативних впливів на природу в процесі своєї трудової діяльності;
- формування відповідальності за природу як національну, так і загальнолюдську цінність, основу життя на Землі;
- формування у майбутніх фахівців усвідомлення того, що людина – частина природи, а історія людського суспільства – частина історії природи, що природа є першоосновою існування людини і суспільства [2, с. 330].

На нашу думку, екологічна культура може бути сформована у майбутніх вихователів в процесі навчання при певних умовах. Ключовим показником

екологічної культури постають цілісні уявлення про соціоприродне середовище, узагальнену картину світу, поняття системності і процесуальності світу; екологічне мислення; екологічно доцільна діяльність та поведінка.

Важливою умовою формування екологічної культури особистості постає інтеграція природо наукових і гуманітарних знань в змісті освіти.

Вивчення циклу дисциплін гуманітарної підготовки сприяє формуванню загальної культури особистості, так як екологічна культура є її частиною, то формування відбувається паралельно.

Зміст дисципліни «Культурологія» сприяє формуванню знань про культуру, її типи, форми, функції; роль культури в розвитку суспільства; норми, які регулюють ставлення людини до навколишнього середовища.

«Соціологія» забезпечує вивчення сучасного стану та особливостей формування навколишнього середовища у зв'язку з історичним розвитком і структурою природокористування; прогнозує розвиток довкілля з майбутнім людства; сприяє формуванню у майбутніх вихователів екологічної свідомості, екологічного стилю мислення, екологічно значущої поведінки у природі.

«Основи філософських знань» передбачають знання про основні закономірності розвитку природи та суспільства, ціннісні орієнтації особистості як продукт її соціалізації, глобальні проблеми людства: екологічний і моральний імперативи виживання людства. Вивчення даної дисципліни спрямоване також на формування наукового світогляду, творчого мислення й загальної культури вихователя закладу дошкільної освіти.

Одним із факторів, що впливає на якісну екологічну освіту майбутніх педагогів-вихователів є пошуково-дослідна діяльність у процесі вивчення дисциплін природознавчого циклу. Формування пошуково-дослідних вмінь та навичок студентів є одним із завдань фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільної освіти.

У формуванні екологічної культури студентів важливе місце посідає курс дисципліни «Загальна екологія», який забезпечує формування базових екологічних знань, сучасного екологічного світогляду та його інформаційного

забезпечення, основ екологічного мислення професійного фахівця, здатного не тільки грамотно, науково-обґрунтовано використовувати природу, але й захищати її, здійснювати вагомий внесок у формування масової екологічної грамотності населення, набувати необхідних умінь для прийняття правильних відповідних рішень. Розкриває взаємозв'язки між організмами і навколишнім природним середовищем, особливості структури і функціонування угруповань організмів, проблеми джерел та потоків енергії в екосистемах, закономірності дії екологічних факторів, спостереження за змінами в екосистемах і біосфері в цілому [31].

Дослідження науковців (Н. Бібік, В. Бондаря, С. Гончаренка, Г. Костюка, В. Паламарчук, О. Савченко, В. Сухомлинського та ін.) свідчать, що, тільки займаючись пошуково-дослідницькою діяльністю, студенти навчаються розуміти та засвоювати нові знання, бути відвертими і здатними виражати особисті думки, формувати інтереси та усвідомлювати можливості. У процесі пошуково-дослідницької діяльності набувають розвитку оціночні, комунікативні, естетичні вміння та навички.

На думку В. Оніпко, пошуково-дослідницька діяльність потребує засвоєння методів дослідження, активізації пізнавальної сфери особистості, а її специфічність зумовлюється її функціями, а саме: організацією творчого процесу засвоєння знань; забезпеченням високого рівня опанування методів наукового пізнання; формуванням потреб у пошуковій діяльності [22, с. 248].

Під пошуково-дослідницькою діяльністю студентів сьогодні розуміється така форма організації навчально-виховного процесу закладу вищої освіти, яка пов'язана з вирішенням студентами творчого, дослідницького завдання із заздалегідь невідомим результатом в різноманітних галузях дошкільної освіти, передбачаючи наявність основних етапів.

Метою пошуково-дослідної діяльності студентів є стимулювання розвитку інтелектуально-творчого потенціалу майбутнього педагога через розвиток та удосконалення пошуково-дослідницьких здібностей та навичок дослідницької поведінки, адже однією із фахових компетентностей, визначених

стандартом вищої освіти України, є здатність розробляти і реалізовувати дослідницькі та інноваційні проекти у сфері дошкільної освіти [26, с. 193-194].

Спеціальні компетентності майбутнього вихователя ЗДО щодо реалізації цілей еколого-природничої освіти дошкільників передбачають наявність у нього відповідної системи мотивів, сформованої еколого-моральної позиції, особистісного змісту у спілкуванні з природним довкіллям. Ця якість, на думку дослідників, є інтегративним новоутворенням, певним функціональним станом і стійкою характеристикою особистості й інтегрує екологічну спрямованість, позитивну мотивацію, професійно необхідні риси особистості, природничо-методичні знання, уміння й навички, рефлексію результатів власної праці [35, с. 7].

Завданням організації пошуково-дослідної діяльності є розширення знань та уявлень про навколишній світ, природу рідного краю відповідно до програми засвоєння дисциплін природознавчого циклу («Основи природознавства з методикою», «Методика ознайомлення з природою та екологічне виховання дошкільників»), формувати уміння працювати з різноманітними джерелами інформації, здійснювати відбір найбільш значущого змісту із наявного інформаційного масиву, формувати науково-дослідницькі навички як у процесі вивчення природи рідного краю, так під час здійснення еколого-педагогічної освіти дитини дошкільного віку.

Організація пошуково-дослідної діяльності природознавчого змісту вимагає дотримування принципу послідовності, що передбачає застосування етапів її підготовки. На першому етапі викладач ставить проблему, а студент сам повинен знайти шляхи її розв'язання. Наприклад, у процесі вивчення теми «Фіксація вражень дошкільників у календарях, схемах, малюнках» студентам пропонується завдання змоделювати оптимальний календар природи для дітей молодшого, середнього та старшого дошкільного віку. У процесі колективного навчального діалогу, представлення різних видів календарів, створення проблемних ситуацій, колективного моделювання, виставки макетів календарів студенти приймають рішення, відстоюючи його ефективність на практичному

занятті.

На другому етапі дослідної діяльності викладач ставить проблему, а студенти самостійно знаходять шляхи її вирішення. Так, готуючись до практичних занять, що стосуються моделювання роботи природознавчого змісту в умовах дошкільного закладу, студенти самостійно підбирають види, типи та способи організації пізнавальної діяльності дошкільників. Причому визначення змісту знань дошкільників здійснюється на основі діючих програм розвитку та виховання дітей, відповідно до чого й ставиться мета роботи, а підбір методів та прийомів реалізується відповідно до методики ознайомлення дошкільників з природою. У процесі аналізу та обговорення представленої моделі визначаються позитивні її сторони, визначається ефективність проведеної роботи, обговорюються недоліки та причини їх наявності, а також можливості усунення.

Цікавою та ефективною формою пошуково-дослідної діяльності є складання студентами рефератів на тему «Природні багатства міста (села), де я народився». Різні підходи до вирішення завдань опису географічного розміщення, особливостей рельєфу, ґрунтів, водойм, клімату, рослинного та тваринного світу призводять не тільки до опрацювання наявної літератури, засобів Internet, але й до власної дослідницької діяльності. Результати виконання завдання свідчать і про те, що студенти самостійно обстежували територію, здійснюючи часткову інвентаризацію рослин та тварин, об'єктів охорони природи; складали колекції насіння, вивчали матеріали місцевих краєзнавців; здійснювали фото- та відеозйомки тощо [27, с. 114].

У процесі навчальних дискусій, спостереження за планом роботи, рольових ігор студенти самостійно оцінюють ефективність виконаної роботи, анують досягнення у вирішенні завдань.

На третьому етапі студенти самостійно ставлять проблему, шукають шляхи її подолання та знаходять розв'язання.

Жваво та цікаво проходять практичні заняття під час проведення навчальної практики з природознавства. На цих заняттях легко організувати

пошуково-дослідницьку діяльність. Мета занять – навчити студентів робити відкриття, бути уважними спостерігачами. Більшість занять практики проводиться у формі екскурсій, дослідів. Під час вивчення природних особливостей району, студенти вчаться спостерігати, порівнювати явища, факти, робити висновки. Тематика екскурсій доволі проста: «Що у нас над головою і під ногами?», «Що росте на клумбі?», «Що спільного у різних рослин?». Тільки в процесі обговорення можна почути судження кожного студента, відчувати їх інтерес. Студенти знаходять представників трав'янистої дикоростучої та деревно-чагарникової рослинності, вчаться їх порівнювати. У процесі проходження практики пошуково-дослідницька діяльність переважно має практичний характер, набуття навичок накопичення, обґрунтування та оформлення робіт на запропоновані теми, спостережень, дослідів [26, с. 194].

Для виконання індивідуальних завдань студенти самостійно обирають те, що їм цікаво. Обравши тему «Рослини та тварини в українській символіці», студенти представляють цікаві результати пошуково-дослідної діяльності у формі альбомів, слайдів, вишивок, виробів з дерева, кукурудзи, лози тощо.

Слід відмітити, що для формування у студентів дослідницьких умінь екологічного спрямування необхідно підібрати найбільш придатні методики стимуляції творчого процесу, вибір яких визначається такими критеріями: простотою, доступністю в розумінні, можливістю засвоєння за обмежений час, високою результативністю активізації та стимуляції дослідницької діяльності студентів. Саме цим критеріям відповідають методики «Пошук аналогій», «Алгоритм розв'язання дослідницьких задач» та «Коллективний проєкт».

Таким чином, становлення екологічного світогляду майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти передбачає цілеспрямовану планомірну організацію формування теоретичних знань про природу як сукупність об'єктивних умов існування людства, його навколишнього середовища і на цій основі формування умінь та навичок організації пізнавально-виховного процесу екологічного спрямування з дітьми дошкільного віку. Однією з умов успішного здійснення процесу формування еколого-природничої освіти є формування у

студентів дослідницьких умінь як базових компонентів майбутнього фахівця дошкільної освіти, які виражають провідні характеристики процесу творчого його становлення, відображають універсальність її зв'язків з навколишнім світом, ініціюють здатність до творчої самореалізації, визначають ефективність пізнавальної діяльності студентів, сприяють перенесенню знань, умінь і навичок дослідницької діяльності в практику навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічні умови формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Формування екологічної культури це безперервний педагогічний процес. Цей процес здійснюється одночасно з професійним навчанням студентів та ефективність роботи з формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти здійснюється за допомогою педагогічних умов.

Педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на рішення поставлених у дослідженні завдань.

До педагогічних умов формування екологічної культури студентів, на думку О. Таран, належать: «формування у студентів як майбутніх спеціалістів відповідального ставлення до природи; застосування на заняття таких завдань, що спонукають студентів до виконання природоохоронної діяльності у професійній сфері; використання різноманітних інтерактивних методів, які змінюють свідомість студентів щодо природи, а також зміну стереотипів поводження з нею; впровадження у процес навчання інтегративного курсу, спрямованого на розгляд екологічних питань у професійній діяльності студента» [34].

У науковій роботі І. Ільясової йдеться про умови формування екологічної культури студентів. Одна з обов'язкових умов – врахування вікової категорії студента коледжу (юнаки та дівчата з властивими їм світоглядом та світосприйняттям, яке властиве їхньому віку). Наступною необхідною умовою є комплекс розроблених педагогічних умов. До них належить об'єднання на основі міждисциплінарного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного

підходів предметних та надпредметних знань. Необхідною умовою також є залучення студентів до еколого-орієнтованої діяльності у професійній сфері. Це необхідно для того, щоб розвивати у студента якості, властиві фахівцю. Майбутній фахівець повинен розуміти свою відповідальність за стан довкілля та за його збереження. За словами, І. Ільєсової необхідно активізувати студентів до природоохоронної діяльності, що розширить досвід їхньої екологічної діяльності. Для цього необхідно, щоб студенти брали участь у міських екологічних акціях, самі створювали та захищали тематичні проекти. Однією з важливих умов є стимулювання еколого-орієнтованої діяльності серед студентів коледжу [13].

О. Шишкіна у роботі описує умови необхідні для формування екологічної культури студентів. До таких умов належать: використання спрямованої природозахисної діяльності студентів, застосування систематичного та комплексного впливу на особистість [40].

У роботі Л. Яковлевої «Педагогічні умови формування екологічної культури студентів факультету дошкільного виховання» описуються педагогічні умови, необхідні для формування екологічної культури студентів. Таким чином, майбутні педагоги залучені до різних видів природоохоронної діяльності на різних етапах їх навчання у коледжі [42].

Важливою педагогічною умовою формування екологічної культури майбутнього вихователя виступає його науково-дослідна діяльність, що здійснюється при виконанні лабораторних робіт, проходженні педагогічних та виробничих практик, підготовці курсових та кваліфікаційних робіт, участі у конференціях, на факультетських «Круглих столах», наукових семінарах та ін. При цьому науково-дослідна робота студентів сприяє формуванню умінь бачити проблему з позицій охорони навколишнього середовища, моніторингу екологічних показників, виявлення негативних наслідків втручання людини у природні процеси тощо.

Найбільш успішно екологічна культура формується через спеціальні дисципліни, орієнтовані на вивчення екосистем чи довкілля, у яких

забезпечується екологічна спрямованість занять, залучення студентів у науково-дослідницьку діяльність, написання курсових і кваліфікаційних робіт з екологічних проблем; реферування літератури з екологічних тем; а також проведення конференцій з проблем екології; проведення природоохоронних заходів тощо.

Не менш важливою, на нашу думку, педагогічною умовою формування екологічної культури є використання позааудиторних форм (індивідуальні, групові та масові; практики, групові екскурсії, організація та проведення факультативних занять з екологічних інтересів, проведення практичних робіт з вивчення місцевих природних територіальних комплексів, вікторин та диспутів, відвідування картинної галереї, зоопарку тощо).

Формуванню екологічної культури сприяє культурно-масова робота (участь студентів у гуртках художньої самодіяльності, клубах та студіях, організація культпоходів, вечорів, зустрічей із цікавими людьми тощо). Проведення практичних занять з екології у скверах, парках, на річках та водоймах, організація різних екологічних тижнів-суботників; різних екологічних ігор на природі; організація «круглих столів» з обговорення питань екологічних порушень у районі проживання сприяють підвищенню мотиваційно-діяльнісного компонента, закріпленню умінь та навичок, отриманих на лекційних та лабораторних заняттях.

Наприклад, ознайомлювальні екологічні екскурсії. За підсумками отриманої під час екскурсії інформації студентами виконуються як індивідуальні, так і групові завдання екологічного характеру, які сприяють прояву інтересу до дослідницької діяльності, завершуються написанням реферату, виступом перед аудиторією.

Вивчення курсу «Соціальна екологія» (виконання практичних робіт, організація екскурсій тощо) сприяє формуванню уявлення про стан навколишньої природи, про способи її охорони, ступеня сумлінності, відповідальності і т. д. Також студенти закріплюють знання, вміння та навички, отримані на лекційних та лабораторних заняттях, опановують методи пізнання

природних процесів, знайомляться з проблемами раціонального природокористування.

Важливою формою позааудиторної роботи є написання реферату, доповіді, підготовка наукового повідомлення, робота з різноманітною літературою, довідниками, енциклопедіями, що забезпечують: знання екологічних законів, правил, теорій, понять, наукових фактів; практичну діяльність у реальних соціоприродних ситуаціях, пов'язану з вирішенням екологічних проблем; емоційно-естетичне сприйняття природи, художніх образів її вираження та ставлення людини до неї.

Наступною педагогічною умовою виступає використання методів та засобів стимулювання екологічної діяльності. Стимулювання має на увазі під собою процес, спрямований на спонукання студентів до дії. Існує кілька методів, які позитивно впливає на учня.

З метою посилення впливу на студентів різних факторів та активізації особистості студента застосовується стимулювання. Стимулювати студентів – це означає спонукати їх, надавати їм поштовх до дії.

Вимога викладача саме це може послужити стимулом в освітньому процесі. А. Макаренко запропонував список вимог, що пред'являються до учнів: вимоги до особистості та колективу, характер вимог на різних стадіях формування колективу (вимога вчителя, активу, колективу та вимога до себе, коли починається процес самовиховання). Форма вимог різна, все залежить від особливостей кожного учня: одному учневі достатньо нагадати чи натякнути, іншому треба висловити вимогу більш категорично.

Активізує діяльність студента постановка перед ним перспективи, яка створює настрій радісного очікування, сприяє напрузі всіх сил задля досягнення поставленої мети. Постановка перспективи важлива як самого учня, так колективу загалом.

Без стимулювання діяльності студентів виховання екологічної культури неможливе. Саме в основі виховання будь-яка поведінка людини є набутий рефлекс, реакція у відповідь на зміни навколишнього оточення. Так, під

заохочення у процесі навчання використовуються схвалення, похвала студентів, подяка, доручення почесних обов'язків, нагорода. Але, будь-який з цих видів заохочення застосовується в різноманітних педагогічних ситуаціях, таких як вік навчаються, його індивідуальні особливості, а також становище в колективі і багато іншого. Схвалення, наприклад, може висловлюватися схвальним поглядом, жестом, і навіть позитивним словом. Подяку можна оголосити усно або письмово.

Таким чином, було розглянуто найбільш ефективні педагогічні умови формування екологічної культури: розробки спецкурсів, модульне навчання, навчальні факультативи, нові педагогічні технології.

До педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти віднесено: науково-дослідна діяльність студентів; використання позааудиторних форм навчання; використання методів та засобів стимулювання екологічної діяльності студентів.

2.2. Засоби, форми та методи формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

На даний час сучасна система безперервної освіти дозволяє формувати культуру особистості, яка буде спроможна сприймати довкілля з увагою на його взаємозв'язки та суперечності, збереже духовні цінності та зможе розв'язати складні проблеми, зокрема глобальні. Основи такої культури закладаються ще в дошкільному віці, потім поглиблюються та розширюються в початковій та середній школі. В системі безперервної екологічної освіти найбільш важливою визнається її перша ланка – дошкільна освіта. На цьому етапі закладаються основи світогляду людини, її відношення до довкілля. Екологічне виховання в цей період має взаємопов'язані напрямки – це проблеми виховання дітей та проблема розвитку екологічної свідомості у дорослих, які виховують дітей та розв'язують різні питання дошкільного

виховання. Насамперед необхідно забезпечити екологічну грамотність педагогічних кадрів, створити навчально-методичну базу у розвитку системи безперервної екологічної освіти. Рівень екологічної культури – важливий аспект особистості вихователя. Він повинен знати місце екологічної культури в особисто-орієнтованій моделі виховання дітей дошкільного віку, бути знайомим з основами екології, володіти методикою визначення змісту екологічних знань для дітей та методикою екологічного виховання. Вихователь повинен мати здібності організувати роботу та створити умови в дошкільному закладі для екологічного виховання.

Зміст екологічного виховання має два аспекти: одержання екологічних знань та їх перетворення у відношення. Знання – це обов'язковий компонент процесу формування основ екологічної культури, а відношення – це його кінцевий продукт. Саме екологічні знання формують характер відношення і дають початок екологічної свідомості. До змісту екологічних знань дітей належать знання про зв'язок рослинного та тваринного світу, її середовище існування, вимоги до неї, діяльність людини, забруднення довкілля, а також охорона та відновлення природи.

Еколого-педагогічна підготовка вихователя повинна передбачати достатньо високий рівень його громадської та професійної відповідальності за стан, збереження і охорону навколишньої природи. Громадська позиція їх повинна простежуватись на конкретній практичній діяльності, спрямованій на збереження природи. Еколого-педагогічна підготовка вихователя переконує його в необхідності й важливості передачі своїх знань дітям та їхнім батькам, стимулює творчий пошук різноманітних форм природної діяльності в рідному краї з залученням широких верств населення.

Водночас з узагальненими знанням теоретичних основ охорони природи вихователю важливо знати й пропагувати історію та сучасний стан проблем природного середовища у рідному краї, вміти обґрунтовувати необхідність екологічної просвіти всіх вікових груп.

Оволодіння конкретними знаннями, розуміння завдань, умов,

використання форм організації та засобів екологічного виховання дітей дошкільного віку як складової частини всебічного розвитку особистості, вміння моделювати педагогічні ситуації конкретну практичну діяльність дітей з адаптованими завданнями, враховуючі вікові та індивідуальні особливості дошкільнят, конкретні можливості реального педагогічного процесу – це не менш важливий показник еколого-педагогічної характеристики вихователя.

Ефективність формування екологічної культури залежить не тільки від обґрунтованого добору матеріалу навчальних дисциплін, а й від вибору педагогічних технологій, які досягаються такими шляхами як:

- зосередження безпосередньої уваги під час вивчення матеріалу екологічного змісту на корекції наявного в студентів екологічного досвіду та відповідних ціннісних орієнтацій;

- розгляд проблем довкілля не в загальному плані, а в конкретних екологічних ситуаціях, які стосуються кожного;

- використання інформаційного й комунікативного «вибухів», які викликають духовне потрясіння, емоційне переживання, з цією метою студентам надається можливість більше спілкуватися і обмінюватися думками між собою;

- створення проблемних ситуацій, коли екологічна проблема обговорюється всебічно, висуваються декілька шляхів розв'язання і студенти самі приймають рішення [11, с. 219].

Термін «технологія» походить від «грецького *techne* – мистецтво, і *logos* – наука, вчення. Тобто «технологія» – це наука про майстерність, мистецтво здійснювати виробничий процес» [5, с. 56].

С. Сисоєва, А. Алексюк, П. Воловик в монографії «Педагогічні технології у неперервній професійній освіті» тлумачать педагогічну технологію як раціональний спосіб досягнення свідомо визначеної мети, педагогічну діяльність, системно-діяльнісний підхід до навчального процесу, засіб оптимізації і модернізації освітнього процесу [24].

Г. Селевко в «Енциклопедії освітніх технологій» визначає педагогічну

технологію як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудовану на науковій основі, запрограмовану в часі і просторі, що приводить до намічених результатів [33].

О. Пехота трактує педагогічну технологію, як систему раціональних способів досягнення поставленої мети, наукове організування навчально-виховного процесу, що визначає найбільш раціональні та ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей [25].

За визначенням ЮНЕСКО: «Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів в їх взаємодії, які ставлять своїм завданням оптимізацію форм освіти» [38, с. 10].

Узагальнюючи підходи різних дослідників до визначення поняття «педагогічні технології», зазначимо, що це:

1) сукупність психолого-педагогічних установок, які визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу (Б. Лихачов);

2) змістовна техніка реалізації навчального процесу (В. Беспалько);

3) опис процесу досягнення планованих результатів навчання (І. Волков);

4) продумана у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації та проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для студентів та викладача (В. Монахов);

5) системна сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, використовуваних для досягнення педагогічних цілей (М. Кларін) [9, с. 9].

До позитивних сторін застосування технологічного підходу в формуванні екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відносимо: систематичний характер навчання; організаційність; чітко впорядкована, логічно правильна подача навчального матеріалу; використання нетрадиційних форм і методів навчання; і студент, і викладач є рівнозначними

суб'єктами навчально-виховного процесу, що сприяє створенню атмосфери взаємодії.

З метою формування екологічної культури майбутнього вихователя ЗДО можна застосовувати такі форми роботи: анкетування, дні педагогічної майстерності, під час яких студенти знайомляться з напрацюваннями вихователя-методиста, консультації: «Методи та прийоми організації пізнавальної діяльності в природі» та «Знати, любити і берегти», «Використання словесних логічних завдань в екологічному вихованні дошкільників».

Сьогодні у педагогічній практиці дедалі ширше використовуються нові методи. Взаємодія в освітньому процесі здійснюється у формі непедагогічного спілкування, тобто рівноактивної взаємодії – діалогу. Масові форми науково-методичної роботи сприяють збагаченню інтересів підвищенню знань та вмінь, виробленню ними власних позицій з проблеми сучасності.

Серед традиційних форм методичної роботи виокремлюють: педагогічні читання, виставки, семінари, семінари-практикуми. Організуючи семінари слід пам'ятати, що основою будь-якого з них є процес навчання, а головним завданням – поглиблення знань та компетентності учасників.

Семінари можуть бути такі: семінар-повідь, реферат, повідомлення; семінар-співбесіда; семінар-дискусія; семінар-ділова гра.

Одним з найкращих методів у роботі семінару вважаємо ділові ігри. Вони дають змогу їхнім учасникам ставити важливі проблеми та ініціювати обговорення, обмін думками та здобутками педагогів.

Пропонуємо проводити семінари-практикуми для майбутніх вихователів ЗДО з даної проблеми. Вони включають у себе тестування студентів на предмет знання природи рідної місцевості, «експедиції» в природу, конференції «Ми не одні на цій землі», яка складалася з лекції «Екологічне виховання – виховання моральності, духовності та її інтелекту» та диспуту «Система роботи з екологічного виховання в дитячому садку». Рекомендуємо проводити ділові ігри, наприклад «Розробка екологічних знаків і застосування їх в роботі з

дітьми», випускати екологічні газети разом з дітьми, також можна залучити батьків, організовувати трудовий десант. Сприяють підвищенню фахового рівню і педагогічні читання «Уроки мислення в природі» (погляди В. Сухомлинського), а також художні хвилинки, наприклад, «Казка, яку я знайшла в природі».

Отже, процес формування екологічної культури є досить складним і базується на принципах системності, неперервності, міждисциплінарності, зв'язку теорії з практичною діяльністю. Важливу роль при формуванні екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відіграє використання інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних, які сприяють особистісному розвитку, підвищують якість професійної підготовки вихователів, формуванню екологічних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, переконань, які є невід'ємною частиною майбутньої професійної діяльності.

2.3. Розробка спецкурсу з формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти

Можливість синтезу знань та, крім того, досягнення їхньої повноти, посилення професійної спрямованості екологічної освіти, на нашу думку, надасть спецкурс «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку».

Курс розрахований на 90 годин (3 кредити), де 32 години відводяться на лекційні заняття, 32 години на практичні заняття, 26 годин на самостійну роботу.

Заняття спецкурсу направлені на формування екоцентричного типу свідомості, котрому характерні: відсутність протиставленості людини і природи, сприйняття природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів із взаємодії з людиною.

Мета спецкурсу «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку» полягає у формуванні екологічної культури студентів, в узагальненні та систематизації знань у галузі екологічної освіти дошкільників, отриманих студентами у процесі професійної підготовки, в орієнтації майбутніх вихователів на професійну еколого-виховну діяльність.

У процесі вивчення даного курсу відбувається інтеграція раніше набутих еколого-педагогічних та еколого-психологічних знань, умінь та навичок та оформлення їх у єдину структуру – екологічну культуру.

Зміст спецкурсу розділений на три розділи та містить наступну структуру.

У першому розділі «Природа як загальнолюдська цінність» розкриваються глобальні проблеми планети, сутність екологічної культури педагога-вихователя.

1. Глобальні екологічні проблеми планети.
2. Сутність екологічної культури.
3. Екологічна культура педагога-вихователя.

У другому розділі «Психологічні основи екологічної освіти дітей дошкільного віку» вивчаються психологічні основи формування екологічної свідомості та поведінки.

1. Екологічна психологія як наука. Предмет, завдання екологічної педагогіки та її зв'язок з іншими науками. Ставлення до природи як психологічного дослідження. Взаємодія людини із природою як проблема психології.

2. Проблема суб'єктивного сприйняття світу природи.
3. Когнітивні механізми екологічної свідомості (екологічне мислення).
4. Емоційні аспекти екологічної свідомості. Екологічне свідомість та емоції.
5. Сутність екологічної свідомості. Види.
6. Суб'єктивне ставлення до природи у дошкільному віці.
7. Психологічна діагностика особливостей ставлення до природи.

Третій розділ спецкурсу «Педагогічні засади екологічного виховання молодших школярів».

1. Екологічна педагогіка.
2. Система екологічного виховання: сутність, завдання.
3. Зміст екологічного виховання дітей дошкільного віку.
4. Принципи екологічного виховання дітей дошкільного віку.
5. Методи екологічного виховання дітей дошкільного віку.
6. Форми екологічного виховання.

Апробація даного спецкурсу передбачає дотримання низки умов:

1. Орієнтація навчального процесу на наближення навчальної діяльності до умов майбутньої професійної діяльності.

2. Організація активної практичної діяльності майбутніх вихователів у професійній сфері на основі накопиченого досвіду вирішення еколого-педагогічних завдань.

3. Переважання інтерактивних форм та методів навчання у навчальному процесі.

Розглянемо процес проведення спеціального курсу.

На заняттях спеціального курсу студенти поглиблюють знання про такі поняття, як «екологічна культура», «екологічна культура вихователя ЗДО», «екологічна свідомість», «суб'єктивне ставлення до природи», «екологічна освіта», «екологічне виховання».

Формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти буде здійснюватися в ході використання традиційних та інтерактивних форм організації навчання: лекції-конференції, в ході яких студенти можуть висловлювати своє ставлення до проблеми, що вивчається; тренінги, ділові ігри, диспути, конкурси тощо.

Особливе місце у педагогічному процесі займає самостійна робота студентів. Зупиняючись на методах навчання, можна відзначити, що, крім традиційних у дидактиці, використовуються методи екологічної психолого-педагогіки.

Для спецкурсу варто розробити набір мультимедійних презентацій до лекційних та практичних занять. Дидактичний комплекс дисципліни включає ресурси Інтернету, традиційні засоби навчання – наукову, навчальну літературу, діагностичні методики. Одна з особливостей нових технологій екологічної освіти полягає у впливі на процеси розвитку суб'єктивного ставлення до світу природи.

У рамках спеціального курсу щодо першого розділу «Психологічні основи екологічної освіти дітей дошкільного віку» пропонуємо проведення еколого-психологічних тренінгів.

Методологічною основою цих тренінгів виступають психологічні тренінги. Методичними особливостями організації роботи є те, що студенти мають виконувати нестандартні завдання у творчій формі.

Еколого-психологічний тренінг органічно вписується у практику щотижневого проведення практичних занять. Більшість вправ не вимагає спеціального обладнання. Спочатку майбутнім вихователям пропонуються вправи, створені задля розширення перцептивного досвіду взаємодії з природою. Наприклад, вправа «Людина з кори». Потім на розвиток екологічної емпатії, стимулювання ідентифікації з природними об'єктами. Цьому будуть сприяти такі вправи: «Чистописання», «Ательє мод», «Зоологічний балет», «Екологічні листи», «Запобіжні знаки». Ці вправи створюють психологічну основу та готовність до освоєння компетентних технологій взаємодії із природними об'єктами. У завершальній частині тренінгу виконуються вправи узагальнюючого характеру, створені задля корекції стратегій взаємодії з природними об'єктами: «Дитячий письменник», «Екологічна етика», «Екологічний кодекс жителів Землі».

До змісту практичних занять включені елементи тренінгу для вихователів. Вправи тренінгу відрізняються тим, що використовуються активні форми навчання, використовується соціальне моделювання, тобто програються різні ситуації, які можуть виникнути в освітньо-виховному процесі. Мета вправ полягає у забезпеченні студентів ідеями та досвідом з екологічної освіти для

сталого розвитку, розробки та планування активного, особистісно орієнтованого навчання.

Блок вправ «Наше майбутнє» виконується студентами в рамках першого розділу «Природа як загальнолюдська цінність». У ході виконання завдань даного блоку студенти представляють своє майбутнє, визначаються у виборі сценаріїв майбутнього, порівнюють картини ймовірного та бажаного майбутнього. Наприкінці роботи над блоком студенти підійдуть до усвідомлення необхідності змін освіти, зокрема у формуванні екологічної культури дітей.

Вправи блоку «Довкілля» виконуються на практичному занятті другого розділу спеціального курсу. Тема даного блоку вправ довкілля людини та взаємодія людини з нею. Зміст роботи полягає у наступному: студенти малюють своє оточення (вдома, на роботі, на природі, у магазині, у театрі тощо), коротко знайомлять всіх зі своїм оточенням у різних ситуаціях, потім, використовуючи індивідуальні малюнки, зображують схему, виділивши чинники довкілля. Висновок, який мають зробити студенти наприкінці вправ цього блоку: двоїста природа людини, тісно пов'язаної з природою та суспільством.

Робота над вправами блоку «Стійкий розвиток» та «Освіта для сталого розвитку» здійснюється в третьому розділу спецкурсу. Завдання блоків допоможуть студентам зрозуміти основні ідеї концепції сталого розвитку, з'ясувати основні напрямки діяльності вихователя у процесі екологічної освіти. Студентам пропонується розглянути фрагменти занять та визначити цілепокладання занять.

В рамках вивчення спецкурсу «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку» студенти отримують такі завдання: розробка сценаріїв екологічних заходів, їх організація та проведення; складання картотеки та бібліографії науково-методичної літератури з питань екологічного виховання дошкільників; підбір методик діагностики екологічної освіченості дітей дошкільного віку.

На прикладі лекцій першого розділу спеціального курсу розкриємо особливості змісту тем, методику викладу. Мета лекцій сприяти формуванню потреби у оволодінні знаннями, вміннями, навичками, необхідними реалізації процесу екологічного виховання дітей дошкільного віку.

Вирішуються такі завдання:

1. Розкрити значення спеціального курсу на формування екологічної культури студентів.
2. Дати уявлення про глобальні екологічні проблеми.
3. Збудити студентів задуматися про майбутнє. Сприяти усвідомленню відповідальності кожної людини за свої дії щодо навколишнього середовища.
4. Розкрити роль вихователя у формуванні екологічної культури дошкільників.

У ході викладу матеріалу лекцій розглядаються такі основні питання: глобальні екологічні проблеми, перспективи розвитку та вирішення; сутність екологічної культури; структура екологічної культури вихователя ЗДО.

Робота над вивченням глобальних екологічних проблем побудована таким чином: треба перерахувати відомі глобальні екологічні проблеми; потім перерахувати місцеві екологічні проблеми; обговорити питання щодо можливостей зниження глобальних екологічних проблем, вирішуючи місцеві.

Для акцентування уваги студентів на якостях, необхідних людям для виживання у майбутньому, підведення до думки про необхідність змін пропонуємо вправу «Діти у майбутньому». Робота над вправою виконується у підгрупах. Кожна група проводить мозковий штурм і складає список знань, умінь, цінностей, відносин, що характеризують дітей, які мають жити у світі, що змінюється і позитивно змінюють світ, тому що нинішнім дітям доведеться жити в майбутньому. Після роботи в підгрупах буде складено загальний список та оцінено наскільки освіта, яку здобувають нині діти, забезпечує їх названими знаннями, формує систему цінностей, вказаних студентами. В результаті виконання вправи студенти мають дійти висновку про те, що необхідні зміни в житті, в освіті, зокрема у формуванні екологічної свідомості, екологічної

культури дітей.

Зазначимо, що в змісті спеціального курсу відображено актуальні питання діяльності вихователя закладу дошкільної освіти, пов'язаної з екологічною освітою молодших школярів.

Отже, формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти є поетапним процесом, логіка якого виглядає так:

1. Мотиваційний етап, спрямований формування системи екологічних уявлень, переконань.
2. Пізнавальний етап, спрямований на формування екологічної свідомості.
3. Діяльнісний етап, що полягає у формуванні системи умінь, навичок здійснення екологічного виховання дітей дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної педагогічної, методичної, спеціальної літератури з проблеми дослідження доведено, що одним із основних завдань екологічної освіти, який потребує першочергового розв'язання з огляду на складну екологічну ситуацію є формування екологічної культури майбутніх фахівців, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Екологічну культуру майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти визначено як інтегроване особистісне утворення фахівця, що характеризується здатністю свідомо користуватися екологічними знаннями, уміннями і навичками в процесі професійної екологічної діяльності, основою якого є ціннісні орієнтації та установки, безпосередньо пов'язані з пізнанням, освоєнням і перетворенням довкілля, що визначає належну поведінку фахівця педагогічної сфери у навколишньому середовищі.

З'ясовано, що проблема формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти має розв'язуватися на основі комплексного впровадження культурологічного, системного, діяльнісного, міждисциплінарного, особистісного та технологічного підходів до процесу професійної підготовки.

Педагогічними умовами формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти визначено:

- науково-дослідна діяльність студентів, що здійснюється при виконанні лабораторних робіт, проходженні педагогічних та виробничих практик, підготовці курсових та кваліфікаційних робіт, участі у конференціях, круглих столах, наукових семінарах та ін.;

- використання позааудиторних форм навчання (індивідуальні, групові та масові; практики, групові екскурсії, організація та проведення факультативних занять з екологічних інтересів, вікторин та диспутів тощо)

- використання методів та засобів стимулювання екологічної діяльності студентів – майбутніх вихователів, до яких належить: схвалення, похвала, подяка, матеріальне стимулювання

Розглянуто засоби та методи формування екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Важливу роль при формуванні екологічної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відіграє використання інноваційних методів навчання, зокрема інтерактивних, які сприяють особистісному розвитку, підвищують якість професійної підготовки вихователів, формуванню екологічних знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, переконань, які є невід'ємною частиною майбутньої професійної діяльності.

Розроблено спецкурс «Психолого-педагогічні засади екологічної освіти дітей дошкільного віку» мета якого полягає у формуванні екологічної культури студентів, в узагальненні та систематизації знань у галузі екологічної освіти дошкільників, отриманих студентами у процесі професійної підготовки, в орієнтації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти на професійну еколого-виховну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. В. Основные принципы непрерывного экологического образования. *Концептуальные подходы к развитию муниципальной системы непрерывного экологического образования в СПб.* 1998. С. 47-54.
2. Вархолик Г. В. Виховання студентської молоді в контексті екологічної культури. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9834/1/35.pdf>.
3. Глухова Г. Г. Аксіологічні засади формування екологічної культури студентів вищих технічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 23 с.
4. Грабовський С. Соціокультурна модель Саду і проблема природокористування. *Ойкумена.* 1995. № 1-2. С. 10-16.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
6. Дідков О. Формування екологічної свідомості та культури засобами освіти та виховання особистості. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/didkov.pdf>.
7. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іваненко С. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : монографія. Київ : МАУП, 2000. 76 с.
8. Дулатова Г. Е. Современные определения экологической культуры. *Актуальные задачи педагогики.* 2012. С. 96-99.
9. Екологія і культура / В. С. Крисаченко, та ін. Київ : Наукова думка, 1991. 260 с.
10. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / укл. Н. П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 176 с.
11. Загальна методика навчання біології : навч. посіб. / І. В. Мороз та ін. Київ : Либідь, 2006. 592 с.
12. Загородня Л. П. Використання європейського досвіду формування еколого-педагогічної культури в майбутніх вихователів як складника

професійного іміджу. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2017. Вип. 34. С. 17-28.

13. Ильясова И. С. Педагогические условия формирования экологической культуры студентов в учреждениях среднего профессионального образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Омск, 2010. 211 с.
14. Каган М. С. Философия культуры. Санкт-Петербург : Питер, 1996. 415 с.
15. Климчик О. М., Малярчук П. М., Мислива Т. М., Дубровський В. П. Екологія. Вступ до фаху : навч. посіб. Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2008. 344 с.
16. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. Київ : Заповіт, 1996. 350 с.
17. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти: дошкільник-педагог : навч.-метод. посіб, Київ : Слово, 2009. 400 с.
18. Лук'янова Л. Б. Екологічна освіта у професійно-технічних навчальних закладах: теоретичний і практичний аспекти : монографія. Київ : Міленіум, 2006. 252 с.
19. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості. *Вища освіта України.* 2001. № 2. С. 88-92.
20. Науменко Г. Г. Екологічна культура та її виміри. *Нова парадигма.* 2007. № 69. С.45-57.
21. Новиков Ю. В. Экология, окружающая среда и человек : учебное пособие. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2005. 386 с.
22. Оніпко В. Організація пошуково-дослідницької діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін у підготовці до роботи у профільній школі *Витоки педагогічної майстерності.* 2013. Вип. 11. С. 246-250.
23. Основи стійкого розвитку : навч. посіб. / за ред. Л. Г. Мельника. Суми : «Університетська книга», 2005. 654 с.
24. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва та ін. Полтава : АСМІ, 2006. 230 с.

25. Пехота О. М. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
26. Пинзеник О. М. Удосконалення підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до здійснення еколого-природничої освіти в умовах реформування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. С. 191-196. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_3/37.pdf.
27. Пинзеник О. М. Формування природознавчої компетентності майбутніх вихователів дошкільних закладів у процесі навчальної практики. *Професійна підготовка майбутнього педагога в умовах сучасної освітньої парадигми* : монографія. Київ : Кондор-вид., 2015. С. 112-117.
28. Присяжнюк Л. А., Грошовенко О. П. Підготовка майбутніх вихователів до реалізації завдань еколого-природничої освіти дошкільників у контексті оновлення стандартів вищої освіти. *Освітній дискурс. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 9 (11-12). С. 112-121.
29. Приходько Н., Буц Л. Екологічна освіта як базова складова сталого розвитку природи і суспільства. *Формування в закладі освіти компетентності екологічної грамотності та здорового життя* : матеріали III Всеукр. наук.-пед. конф, (м. Суми, 20 лист. 2019 р.). Суми, 2019. С. 40-49.
30. Про концепцію екологічної освіти України : рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001 р. № 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>.
31. Пузир Т. М. Формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2016. 213 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/22449/1/dys_Puzyr.pdf.
32. Салтовський О. І. Основи соціальної екології : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 382 с.
33. Селевко Г. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. Москва :

НИИ школьных технологий, 2006 . Т.1. 816 с.

34. Таран О. А. Формирование экологической культуры студентов технических профилей в образовательном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ставрополь, 2006. 223 с.
35. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2009. 20 с.
36. Федоряк М. М., Москалик Г. Г. Основи екології. Чернівці : ЧНУ, 2009. 336 с.
37. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : Академія, 2010. 456 с.
38. Чепіль М. М., Дудник Н. З. Педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 224 с.
39. Шевчук В. Я. Довкілля для Європи. *Екологічний вісник*. 2003. Трав.-черв. С. 3-4.
40. Шишкина О. В. Формирование экологической культуры учащихся в процессе взаимодействия базового и дополнительного образования : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Йошкар-Ола, 2003. 218 с.
41. Экологическое образование школьников / под ред. И. Д. Зверева, И. Т. Суравегиной. Москва : Педагогика, 1983. 160 с.
42. Яковлева Л. А. Педагогические условия формирования экологической культуры студентов факультета дошкольного воспитания : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Магнитогорск, 2006. 237 с.
43. Casimir M. J., Stahl U. (eds.) Culture and the changing environment: Uncertainty, cognition, and risk management in cross-cultural perspective. Oxford : Berghahn Books, 1990. 413 p.
44. Davis K. A conceptual analysis of stratification. *American Sociological Review*. 1942. Jun. Vol. 7, № 3. P. 309-321.
45. Haan G.de. Bildung for nachhaltige Entwicklung Einneueslern und Naandflungsfeld. *Lernende Schule*. 2010. Jg.13. P.6-10.